

Thomas Ek

Lunds universitet

thomas.ek@comhem.se

Jarl Hemmer som översättare

Den finlandssvenske författaren Jarl Hemmer (1893–1944) är känd både för sin poesi och för sin prosa, men han var faktiskt också översättare. I denna uppsats kommer jag att i första hand beröra hans översättningar från ryska.

Hösten 1912 flyttade Jarl Hemmer från sin hemstad Vasa till Helsingfors och skrev in sig vid Helsingfors universitet. Brodern Ragnar hade övertalat honom att välja ryska som huvudämne. Det rådde nämligen brist på lärare i ryska. Ryska språket var annars, av naturliga skäl, inte särskilt populärt bland finländska skolelever. Men undervisningen var obligatorisk och för många blev det närmast en hedersfråga att lära sig så lite ryska som möjligt. I Vasa hade Hemmer haft Karl Fredrik Åström, en av landets främsta språkpedagoger, som lärare i ryska. Förmodligen var det hans förtjänst att Hemmer hade en så bra grund att stå på. För hans val spelade säkert också in att ryska betraktades som ett relativt lätt examensämne. Att studierna dessutom innehöll mycket skönlitteratur passade honom bra. För det var ju poet och författare han ville bli, om han nu inte redan var det. Av sin mentor Bo Bergman hade han redan fått bekräftat att det var ”det röda poetblodet” som rann i hans ådror.¹ Hans studier i estetik, litteratur och filosofi, kan nog därför ses som ett sannare uttryck för hans natur. I sina brev till modern beklagar han sig ibland. Han skriver att han egentligen inte alls är intresserad av något ”som luktar universitet och tentamina”.² Om han bara kunde så hade han velat lämna både Helsingfors och universitetet som är så ”själadödande och sorgligt med sina mörka, unkna auditorier”.³ Men den borgerliga konvansen krävde en examen, och han rättade motvilligt in sig i ledet.

Att studera ryska i storfurstendömet Finland var inte särskilt opportunt. Att det dessutom kunde vara farligt visar det öde som drabbade Hemmers vän från ungdomsåren, poeten Alfred Fahler.⁴ Även han hade övertygats av Jarl Hemmers bror Ragnar att börja läsa ryska vid universitetet. Det var under den här tiden som unga finska män reste till Tyskland för att utbilda sig militärt. Jägarrörelsen startade 1915 som motstånd mot förryskningen av Finland. Målet var ett fritt

och oberoende Finland. Fahlers resor till Ryssland och inte minst hans beundran för det ryska folket, dess konst och musik, hade väckt misstankar mot honom. Illasinnade rykten om hans ryssvänlighet hade spridits. För att fria sig själv anslöt han sig till jägarrörelsen. Men en anonym angivelse från Finland satte stopp för det. Han fängslades på väg till jägarutbildningen i Tyskland anklagad för att vara rysk spion. Fahler tillbringade två och ett halvt år i tyska fängelser, och dog bara ett halvt år efter frigivningen.

Jarl Hemmer anslöt sig däremot aldrig till jägarrörelsen trots att ambitionen fanns där även hos honom. Ingen kunde dock beskylla honom för att vara särskilt ryssvänlig. Som de flesta i hans samhällsklass ville han se ett fritt Finland. Men studerade man ryska var det också nödvändigt att tillbringa lite tid i Ryssland. Efter julferiens slut reste han 1914 till Ryssland. Hela vårterminen tillbringade han sedan i Udelnaja, en förstad till S:t Petersburg. Tiden där var inte odelat lyckosam, dels var han sjuk under en period, dels tycks han ha plågats av hemlängtan. När vistelsen börjar gå mot sitt slut gör han i ett brev följande karakteristik av det ryska folket:

Man träffar här många, många människor, som man måste älska: kloka, varmblodiga, livslevande människor – människor, vars hjärtan man känner klappa i samma takt som ens eget. Och nationalhatet somnar bort för långa stunder, och man ville gå med utbredda armar dem till mötes: bröder! systrar!⁵

Så positiva var dock tongångarna inte alltid. I ett annat brev är han mera reserverad, även om det också här finns en motvillig beundran inför egenskaper som kanske egentligen inte var så främmande för honom själv:

Ryssarna ha många goda sidor, som var och en vet: världens lättsinnigaste människor (förlåt, det senare är väl inte en god sida, fast den har sitt behag). Totalt opraktiska, omöjliga som finansmänniskor, talangfulla, lidelsefulla, obetänksamma. Dit det bär för dem, dit bär det med besked. Ingen vet att så snabbt och grundligt göra kål på sin lycka som de. De förstöra sina fädernearv på några månader, de ge bort sin sista skjorta åt en glad kamrat, de rumla och kyssas och gråta och slåss.⁶

Jarl Hemmer tar sin examen 1917 med de allra högsta vitsorden i ämnet "Ryska språket och litteraturen".⁷ Sin pro gradu-avhandling skriver han om den rysk-judiske poeten Semj'on Nadson som dog endast 24 år gammal i lungtuberkulos. Hemmer bearbetar avhandlingen till en essä som publiceras i *Finsk tidskrift* tillsammans med flera översatta dikter, bland annat den berömda "Vän och broder" som är så typisk för "den

trötta generationen” i Ryssland.⁸ Hemmer hade då själv redan debuterat 1914 med diktsamlingen *Rösterna*, och räknades som det stora löftet inom finlandssvensk poesi.

Efter sin examen sökte Hemmer in som praktikant vid Universitetsbiblioteket i Helsingfors. När han av den legendariske överbibliotekarien Georg Schauman blev tillfrågad om vilka språk han behärskade nämnde han bland annat ryska. ”För det språket har vi ingen användning här”, lär Schauman ha svarat.⁹ Dörren till biblioteksbanan var därmed stängd. Ytterligare en dörr skulle snart också stängas. Hemmers försök som lärare havererade nämligen.¹⁰ Han gjorde inga ytterligare försök. Hans nerver klarade inte av att stå inför en klass. Vännen Hans Ruin har förklarat det dilemma han nu ställdes inför: ”Regelbunden sysselsättning hade säkerligen underlättat hans situation också som diktare. Som det nu blev, var han utlämnad åt påfrestningar av många slag, inte minst den att dagligen känna tvånget att göra rätt för sig genom att skriva och åter skriva.”¹¹ Hemmer tvingades hädanefter att försörja sig helt på sitt skrivande. Han hade dessutom bildat familj och behövde pengar. I ett brev till vännen Sten Selander, för övrigt själv översättare och med bra kontakter i förlagsvärlden, frågar han efter översättningsuppdrag från ryska. ”För tillfället är jag nämligen utan sysselsättning och lider därav både moraliskt och ekonomiskt.”¹²

Hans första översättning är från tyska, Schillers skådespel *Wilhelm Tell*, och kommer i bokform 1918. I förordet skriver Hemmer att han följt principen att ”där så kräves, ordagrannheten obetingat bör träda tillbaka för frasens uttrycksfullhet och innebördens klädande i en konstnärlig form”.¹³ Han får höga betyg av Gunnar Castrén som i sin recension skriver att man aldrig märker ”någon svårighet eller någon tyngd, allt löper lätt och säkert [---]. I sin helhet kan översättningen betraktas som alldeles mönstergill”.¹⁴ Därefter översätter Hemmer en roman från danska, J P Jacobsens *Niels Lybne* som kommer på svenska 1920.

Det är under tjugotalet som Hemmer är flitigast som översättare och nu är det ryska som gäller. Den första större översättningen är Leonid Andrejevs *Djävulens dagbok* (1921). Därefter översätter han två andra ryska mästerverk. Nikolaj Gogols roman *Taras Bulba* (1924) och Michail Lermontovs roman *Vår tids hjälte* (1926). Han avslutar sin ryska översättargärning med Tjechovs dramatik. Pjäserna *Tre systrar*, *Måsen*, *Onkel Vanja* och *Körsbärsträdgården* kommer ut 1928 med undertiteln *Fyra skådespel*. I flera decennier var det Hemmers översättningar som gällde när Tjechovs pjäser skulle sättas upp i Sverige eller på svenskspråkiga teatrar i Finland. Hemmers översättningar av Tjechov kom också ut i flera upplagor. Den sista lär vara den pocketutgåva av *Tre*

systlar och *Körsbärsträdgården* som gavs ut 1979. Jarl Hemmer spelade också en viktig roll som introduktör av rysk litteratur och ryskt tänkande, inte minst för en rikssvensk publik eftersom hans översättningar gavs ut av svenska förlag. De flesta av hans översättningar innehåller nämligen en inledande essä som inte bara presenterar boken i fråga utan också författarskapet i stort. Essäerna samlade han senare i boken *Brev till vänner*, där också de omfattande essäerna "Anteckningar om Tolstoj" och "Den ryska messiasdrömmen" ingår.¹⁵ Det var de stora 1800-talsryssarna, Dostojevskij, Lermontov, Gogol och Tolstoj, som intresserade Hemmer mest. Det var hos dem han sökte efter vägledning och riktmärken. Sven Willner har poängterat att de i hög grad påverkade "hans syn på lidandet och ondskan som människans eviga följeslagare, på samma sätt som synden och skulden".¹⁶

*

Jarl Hemmer och landsbygden var en bra kombination. Han hade för vana att ge sig ut på landet för att försöka samla ihop sina trasiga nerver, men det slutade alltid med att han började skriva. Kanske var det också skrivandet som var den bästa medicinen för honom. Vårvintern 1922 reste han till Vindala, på finska Vimpelli, i den finskspråkiga delen av Österbotten. I Vindala börjar han att arbeta med den långa episka dikten *Rågens rike*. Under sina intensiva, närmast maniska arbetsperioder hann Hemmer med mycket. I Vindala börjar han också arbeta med att sammanställa en volym med egna översättningar av dikter. Av allt att döma började han översätta dikter relativt tidigt i sin ungdom. Man kan nog se det som en del av hans utbildning till poet. Här fanns i alla fall knappast några ekonomiska incitament. Till sin förläggare Holger Schildt skriver han den 7 mars:

Jag har nu c:a 35 lyriska översättningar, ungefär hälften tyska och hälften ryska. Detta efter sträng mästring av åtskilliga äldre saker. [---]
Har du lust att ge ut dem till påsken? I så fall kan jag om någon vecka sända in manuskriptet. Självt blir jag här ännu någon tid framåt.
Hur vore namnet: Efterdikt. Ur tysk och rysk lyrik. (Eller: Lyriska översättningar).¹⁷

En dryg vecka senare svarar Holger Schildt:

Bäste Bror!
Du har fått vänta på svar, emedan jag legat sjuk ett par dagar.
Vi kunna mycket väl få ut dina översättningar till påsk. Sänd genast in manuskriptet så skall du omgående få närmare besked. – Personligen

är jag mycket emot namnet "Efterdikt". "Lyriska översättningar" tycker jag om.¹⁸

Och så fick det bli. *Lyriska översättningar* kom verkligen också ut våren 1922, och bevisar därmed att produktionstiden när det gäller böcker förmodligen var kortare då än den är nu. Volymen består alltså av översättningar av både rysk och tysk poesi. De tyska översättningarna kommer jag inte alls att beröra här. De ryska poeterna som finns med i antologin är Taras Sjevtjenko, Michail Lermontov, Afanasij Fet, Semj'on Nadson, Konstantin Balmont, Valerij Brjusov och Igor Severjanin. Det är alltså poesi med en klar romantisk och symbolistisk anstrykning som har intresserat Hemmer mest.

Eftersom idyllen ligger mig varmt om hjärtat har jag valt att studera en dikt av symbolisten Konstantin Balmont (1867–1943) lite närmare. Balmont var en av tiotalets stora modepoeter i Ryssland. Han tävlade i popularitet med storheter som Majakovskij och Severjanin. Diktens titel är "Häggen" och den lyder så här i Jarl Hemmers översättning:

Häggen.
Berusade av häggen, som doftade så vän,
vi glömde hela morgonen och sjönko saligt hän.
Omkring oss allt förbyttes och blev en strandlös
sjö
av skira vita strömoln och mjuka kvistars snö.
Blott blommor, träd och blommor i strålande
behag.
och mitt i detta hav av färg vår kärlek, du och
jag.
Med kind mot kind försjunken och hand till
smekning böjd
vi kände med en rysning all blomsterlivets fröjd.
Ur höjden öste solen sitt ljus i fulla drag,
och hänryckt var all världen, och häpna du
och jag.
Av evigheten tändes i oss ett flyktigt bloss,
och morgonen förstorades för oss, för oss,
för oss.
Två speglingar vi blevo, två vårens lätta sken,
två drömmar, som av häggen för vinden viskats
hän.¹⁹

För den som känner till Hemmers poesi ligger det nära till hands att associera till dikten "Under häggarna" som var ett av huvudnumren i debutsamlingen *Rösterna*. Det är en dikt som hade varit på väg länge. Förmodligen är den påbörjad redan våren 1909. Den är alltså skriven

långt före översättningen av Balmonts dikt. Så här lyder "Under häggarna":

Under häggarna.
Grenarna luta nära,
nära
över oss ned sin snöbukett,
vindarna vagga skära,
skära
hängen, som böja sig mjukt och lätt.
Häggen står brud för sommarens vind,
vinden smeker dess vita kind.
Drömmarna flyga ljusa,
ljusa,
sländorna svärma mot himlens blå.
Höga häggarna susa,
susa
vaja och viska och vita stå. –
Runt om mig sommar och du i min famn!
Liv, jag välsignar i jubel ditt namn.²⁰

Den mest uppenbara parallellen mellan "Under häggarna" och Balmonts dikt "Häggen" är den stora roll som häggen spelar i dem. Häggen blommar tidigast av alla de stora lövträden. Den har en oerhört intensiv blomning, men den är samtidigt smärtsamt kort. Detta skulle kunna inbjuda till en melankolisk ton i dikterna, men det finns det ingenting av vare sig hos Balmont eller hos Hemmer. Båda har tagit fasta på något annat. De skildrar livet när det är som vackrast och mest intensivt. När löftena om en lycklig utgång av livet är som allra starkast. Det är alltså i båda fallen frågan om kärleksdikter. Båda dikterna handlar dessutom om ung kärlek. Här finns samma starka livsglädje och hängivenhet. De förälskade går helt upp i nuet. Häggen får symbolisera allt det nya, omtumlande som drabbar de unga. I båda dikterna finns häggens karakteristiska egenskaper: den ymniga, vita blomningen och de starka dofterna. I Balmonts dikt liknas blomningen vid "mjuka kvistars snö". I sin egen dikt talar Hemmer om "snöbukett". Förmodligen är det så att Hemmers egna, tidigare beskrivningar av häggen har färgat av sig på översättningen. Han måste ha känt igen sig själv i Balmonts dikt. I den tycks häggens dofter försätta kärleksparet i ett transliknande tillstånd som har stora likheter med en berusning. I detta tillstånd upplever de den transcendens, som också är vanlig i Hemmers egen poesi, exemplifierat med beskrivningen "en strandlös sjö".

En annan intressant iakttagelse gäller dikternas form. Jarl Hemmer hade, som så många andra vid den här tiden, läst den norske poeten

Vilhelm Krag (1871–1933). Liksom Krag var Hemmer djupt musikalisk. Han använder ofta suggestiva upprepningar av stämningsskapande ordklanger i sin poesi. I "Under häggarna" upprepas rimorden på ett sätt som medverkar till att diktens rytm får något dröjande, nästan hypnotiskt över sig. Överraskande är att detta poetiska grepp faktiskt även finns i Balmonts dikt där uttrycket "för oss" upprepas inte mindre än tre gånger och därmed bidrar till att dra in läsaren i tvåsamhetens täta gemenskap.

*

Slutligen några ord om den av Holger Schildt kasserade titeln *Efterdikt*. För min egen del tycker jag att det är synd att Jarl Hemmers översättningsvolym inte fick heta *Efterdikt*. Titeln säger nämligen en hel del om vad det innebär att översätta dikter. Man diktar *efter* en förlaga på ett annat språk. Som översättare måste man göra dikten till sin egen på ett annat sätt än om man översätter prosa, inbillar jag mig i alla fall. Att förstå dikter handlar ju i så hög grad om något annat än att enbart förstå ordens lexikaliska betydelse. En dikt är så mycket mer än summan av orden som ingår i den. Förmodligen är det också därför som de mest lyckade översättningarna av dikter är gjorda av verksamma poeter. Det är mer fråga om en *efterdiktning* än en ren översättning. Ofta har dessutom översättaren någon form av valfrändskap med den översatta poeten.

Tomas Tranströmer har sagt att poesiöversättning teoretiskt sätt kan betraktas som en absurditet. Men i praktiken måste vi tro på översättning av poesi. Det enda realistiska motivet för tolkning är, menar Tranströmer, kärleken till den lyriska texten.²¹ Förmodligen är det just detta som har varit drivkraften bakom Jarl Hemmers översättningar av poesi. Ser man på volymen *Lyriska översättningar* så spretar dikterna åt många olika håll. Det är tydligt att Hemmer har valt dikter som han personligen tyckte mycket om, utan tanke på att de skulle bilda en helhet. Kanske är det också just därför som de bildar en sammanhängande helhet. När jag läst dikterna har det slagit mig att nästan alla faktiskt lika gärna kunnat vara skrivna av Jarl Hemmer själv, och det är väl ett betyg så gott som något.

Noter

¹ Två författare var särskilt viktiga för den unge Jarl Hemmer: Jacob Tegengren i Finland och Bo Bergman i Sverige. Han skickade dikter till bägge och bad om deras åsikter. Han fick positiv respons från båda

två. Se Hans Ruin, *Jarl Hemmer. En minnesteckning. Särtryck ur Jarl Hemmers Skrifter i minnesupplaga*, Helsingfors 1946, s. 3 ff. Observera att Ruin fick vetskap om innehållet i dessa brev efter det att den normala upplagan hade tryckts. Uppgifterna finns alltså bara med i detta särtryck. Se också Jarl Hemmers essä ”En barmhärtig diktare och en romantisk yngling” i *Brev till vänner. Anteckningar, essäer, minnesord*, Helsingfors 1937, s. 170 f.

² Brev från Jarl Hemmer till Emilia (Emmy) Hemmer 22/2 1915. Jarl Hemmers samling, Handskriftsavdelningen, Åbo Akademis bibliotek.

³ Brev från Jarl Hemmer till Emilia (Emmy) Hemmer 2/11 1914. Jarl Hemmers samling, Handskriftsavdelningen, Åbo Akademis bibliotek.

⁴ Uppgifterna om Alfred Fahlers öde är hämtade från Birgitta Abrahamsson, *Alfred Fabler. Ett diktaröde*, Pro gradu-avhandling, Åbo 1960.

⁵ Brev från Jarl Hemmer till Hjördis Finnilä juni 1914. Jarl Hemmers samling, Handskriftsavdelningen, Åbo Akademis bibliotek.

⁶ Brev från Jarl Hemmer till Elsa Betzén 7/3 1914. Jarl Hemmers samling, Handskriftsavdelningen, Åbo Akademis bibliotek.

⁷ Jarl Hemmer avlade sin filosofie kandidat examen 19/12 1917. Ämnena var, förutom ”Ryska språket och litteraturen”, även ”Estetik och nyare litteratur”, ”Praktisk filosofi” och ”Konsthistoria”. Jarl Hemmers samling, mapp 29 ”Biographica”, Handskriftsavdelningen, Åbo Akademis bibliotek.

⁸ Jarl Hemmer, ”S. J. Nadson. En essay och några översättningar”, *Finsk tidskrift* Nr 5 1916.

⁹ Hans Ruin, *Världen i min fickspegel*, Stockholm 1969, s. 41.

¹⁰ Jarl Hemmer undervisade under en kortare period vid Brändö Svenska Samskola.

¹¹ Ibid.

¹² Brev från Jarl Hemmer till Sten Selander 3/11 1920, Sten Selanders brevsamling, Kungl. Biblioteket, Stockholm.

¹³ Schiller, *Wilhelm Tell*, översatt av Jarl Hemmer, Helsingfors 1918, s. 5.

¹⁴ Gunnar Castrén, ”Korta anmälningar. Wilhelm Tell och Samson Agonistes på svenska.”, *Nya Argus* Nr 24 1918.

¹⁵ Jarl Hemmer, *Brev till vänner*, Helsingfors 1937.

¹⁶ Sven Willner, ”Jarl Hemmer”, *Finländska Gestalter VII. Dröm och handling*, Ekenäs 1968, s. 124.

¹⁷ Brev från Jarl Hemmer till Holger Schildt 7/3 1922. Schildts Förlag, ankomna brev och kopior 1922, Handskriftsavdelningen, Åbo Akademis bibliotek.

¹⁸ Brev från Holger Schildt till Jarl Hemmer 17/3 1922. Schildts

Förlag, ankomna brev och kopior 1922, Handskriftsavdelningen, Åbo Akademis bibliotek.

¹⁹ Jarl Hemmer, *Lyriska översättningar*, Helsingfors 1922, s. 67 f.

²⁰ Jarl Hemmer, *Rösterna*, Borgå 1914, s. 10 f.

²¹ Tomas Tranströmer, *Tolkningar*, Stockholm 1999, s. 5. Tranströmers kommentarer om det svåra i att översätta poesi återfinns i Niklas Schiölers förord. Schiöler har här översatt delar av Tranströmers tacktal som han höll när han 1990 mottog Neustadt International Prize for Literature. Hela tacktalet återges på engelska i *World Literature Today*. A Literary Quarterly of the University of Oklahoma, Norman, Oklahoma 1990:4, s. 552 f. Se också Niklas Schiöler, ”Pa jakt efter den osynliga dikten. Tranströmer–Bly tur och retur”, i antologin *Kasta dikt och fånga lyra. Översättning i modern svensk lyrik*, Lund 2010, s. 133 f.